

Erdős István

A rendszerváltás pszichológiája

(Reflexiók a költői pesszimizmusra)

Lassan belefárad az ország a nagyotmondásokba: a demokratikus változások nyomán létrejött politikai rendszer kínosan ismétli az elátkozott negyven év kényszercelekvését, miközben a célravezető határozott cselekvés helyett, a tudatos gazdaságépítés helyett tűzoltó-rögtönzések uralják a kormányzás színpadát. S a rögtönzések nagy pukkanásait változatlan szónoklati hévvel kimondott közhelyek, sematikus próféciák, már-már kádári méretű ballasztok ellensúlyozzák... Pedig a rendszerváltás sikerében reménykedő millióknak, a csendes forradalom végleges győzelmében bízó százezreknek a bizalomért cserében kevés is elég volna: jól látható tiszta erkölcs jelenléte, szükséges szerénység, tanulási készség tapasztalása, s valami gesztus, kapaszkodást jelentő szalmaszál-intézkedés, amely erősítené, értünk, tíz millió magyarért történik a rendszerváltás, nem pedig egy uralkodó-elit, kiváltságos réteg kicseréléséért...

Mindezekről a valóságkelemekekről, politikai, közérzeti változásokról újév első napjaiban egy régi - ellenzéki hírében álló idős költőbaráttal beszélgettem, aki másfél évvel a vértelen forradalmunk győzelme után szinte alig hihető érzelmi válságban él, pokolba kívánja azt is, aki politikáról, rendszerváltásról akar vele beszélni... Így én magam is hiába erőltetem a dialógust, a legilletékesebbel, a lélekmérnök jó-költővel, a rendszerváltás előhírnökével. - Néhány mondat után hátat fordított, mikor arról gyözködtem, hogy az átfogó győzelmek után oda kell tud-

ni állni a mi magunk ügyét is képviselő győztesek mögé vagy a velük szemben hadakozó ellenzékiek mellé... - Nevetséges vagy, legyintett, és ennyit mondott még: - Fortinbrasnak is micso-da kín volt letenni a kardot, és rendeletet írni Dánia szennyes, kis, hétköznapi sártakarításairól, utcalányok jogairól, kötelezettségeiről... Tehát megértem én... csak... - és legyintett megint, ami azt fejezte ki, nincs miről beszélünk.

Mit tehetnék: a költő pesszimizmusa mentén papírra vetem a magam mondandóját...

- Hogy nagyon mély a válság-kút, kedves öreg költő barátom, azt mindannyian nagyon jól tudjuk, de hogy a megalázott és a megaláztatást békésen elfogadó állampolgárok nemzedéke ne volna képes kimászni a kútból, azzal nem érthetek egyet, mert biztosan tudom, a fantasztikus méretű, lelki, fizikai sérülések ellenére is elég regeneráló erő van, lesz az emberekben az újjászületéshez, a másképp berendezett élet megszervezéséhez... S azt is biztosan tudom, mai rosszkedved, kételkedéseid ellenére, meg fogod találni a helyed, ahová végülis oda kell állnod azután, hogy a győztes csendes forradalmad kihullni látszik az életedből, üres, céltalan minden a túlekedők siserahádnak láttán... Biztosan tudom, mert a járható, új utakat kijárni csakis az olyan emberek tudják ma is, amilyen Te vagy, a költő... Az elbizonytalanodott, lelki válságban élő állampolgárnak éppen téled, a Te szavad által kell irányt találni, cselekvést, áldozatot vállalni. Te hitetheted el veled azt, amire a lázas politika képtelen: van értelme akarni.

A lelkiismeret szerint élő emberek közös jellemvonása a kételkedés és a tisztességes döntés felelős mérlegelése. Ehhez viszonylag pontos kép is kell a világról, múlttól, jelenről, aváltozások összefüggéseiről. Ha viszonylag reálisan tudod mérlegre tenni, ki, miért üvöltött, legyintett, szitkozódott körülötted ezeknek az embereknek a köréből, akkor azt is tudnod kell, hogy a bizonytalanság bennük, ahogy benned is, véges-végig ott élt. Lehet mondani, kiabálni: értelmetlen minden, felesleges a küzdelem az iszonyatos túlerejű zsarnokság mozdíthatatlan oszlopai ellen,

de vajon nincsenek-e meg ilyen körülmények között is a kerülő-utak, a népért szólni! cselekvés titkos ösvényei? Szóval, a legyintés, az üvöltés valóságos utakadályok miatt volt bénító, vagy képzelt falakat is döngettünk a nagy tehetlenségben? Nem lehetséges, hogy itt-ott a falak előtt dühöngő ember cselekvések helyett pózolt csupán? Innen visszanezve 1968-ra, 1983-ra már semmi sem bizonyos. Nincs bizonyosság. A fegyveres erőszak által meghatározott viszonyok, értelmiségi játékterek 1947-ben, vagy 1957-ben, vagy 1968-ban aligha tették pontossá az értelmiségi önbizalmakat, reagálásokat, alkotó cselekvéseket. Lehetett hallgatni, hátat fordítani: nem tudok behúzott nyakkal élni. Lehetett bizonyos határig visszabeszélni, jelentős kockázatok árán nyíltan beszélni, titkolózni, bomlasztani... Naponta dokumentálni, ahogy Te is tetted: én nem tudok kussolni azért, hogy a viszonylagosan szolid anyagi jólétet, az éjszakai alvás nyugalma megőrizhessem. Mert képtelenség elfogadni azt a rabszolga-szerződést, amelyik újkori vazallus-alárendelés reményével köttetett meg. "Nincs saját fejed, saját gondolatod, saját szíved, akkor én, a hatalom akár békén is hagyalak... Mi, a hatalom, pontosan megmondjuk, megírjuk a vezércikkekben, miről hogyan gondolkozol, nyilatkozol, milyen életmintát kell élned, hogyan kell rabszolgává nevelned a gyermekedet is, népedet is... Mi szuggeráljuk neked, Te elfogadod, vagy legalábbis úgy teszel, mintha elfogadtad volna a szuggesztíót, nekünk ugyanis semmi bajunk nincs a jól szolgáló kétlelkűekkel. Imitálad az

együtműködést, magadra veszed a szürke gyapjas-nyáj báránybőrét!”

Miért volt merszed azt mondani neked erre az újkori rabszolga-szerződésre, hogy “én erre nem vagyok képes”? Aligha azért, mert Te olyan nagyon erős vagy, olyan sziklaszilárd jellem vagy, sokkal inkább azért, mivel igen jó szemed van, és a felszíni vörösfényű belenyugvás mögött megláttál olyasmiket, amilyeneket kevesen láttak meg, és bizony más emberektől kaptad az erőt a tisztesség megőrzéséhez.

Hallottad, láttad, amint elcsattannak kocmaszitalok mellett részeg-indulatú kifakadások, gyilkos indulatú tiltakozások. Örültél, hogy valaki nem tett feljelentést rendszerellenes izgatás miatt... Bánkódtál, ha mégis feljelentették a “hőbörgő hangoskodót”, mert Te aztán tudtad, mit jelent munkásként, bányásként, benzinkutasként megbélyegzetnek lenni... Láttad, tudtad, hogy megint mások jól lehalkítva hallgatják a Szabad Európát, Londont, Amerika Hangját, hogy fellélegezhessenek. No, ugye, mégis másképp van minden: a sajtószemlék, hírmagyarázatok, kimondott tények bizonyítják, hogy a fal fehér, hiába imádkoznák feketére vezércikkek, agitációk, fenyegetések... Nem alaptalan a gyanakvás: akik szocialista erkölcsről papolnak, csalnak, lopnak, kiárúsítják az országot. Tudtad, láttad, hogy minden ellenkező híresztelés ellenére százezrek, milliók szíve mélyén él gyűlölet a zsarnokság hol szelídebb, hol keményebb hétköznapijai, ünnepei ellen, százezrek, milliók őrzik legtitkosabb reményeik forradalmát, 1956-ot lelkük mélyén. S őrizték a szolidaritást Prága

1968-as ellenállásával, a lengyel tengerpart Walesajával is. Cernik, Dubcek, Walesa hős!

Hiába lászott itt-ott megfoganni ellenük a propaganda, mondogatták a szájbarágás nyomán itt-ott, hogy dolgoznának inkább, ám a nép így gondolkodott: bár csak lennének már itt is Cernik, Dubcek, Walesák... De nagyon nem voltak, és később sem igazán...

Azzal együtt is, kedves Öreg barátom, jelentős erő kellett ahhoz, ilyen hátországod mellett is, hogy sohase fogadd el azt a feltételrendszert, amit rád akartak kényszeríteni. Nekem van saját fejem, saját életem, saját programom, mondtad újra meg újra, engem nem lehet megvásárolni. Ez lényegében így is volt, mégis, ahogy egy-két évtizeden át ott álltál szigorúan a hatalmas rabszolgatömegben, észre kellett venned, akaratlanul is, mennyire hasonlítasz már a többiekre. Azokra, akik soha nem is óvták magukat a rabszolgatörvények elfogadásától, akik mintaszolgák lettek nagy lelki nyugalommal javaik megtartásáért, kiharcolt kis kedvezményeikért, jutalmul kapott lekezelő dicséretekért... Az autóért. A nyaralóért. Az utazás viszonylagos szabadságáért. A reményért, a távoli esélyért, hogy a titkolt kétlelkűségben majd egyszer lehetséges lesz a súlyos vasfüggönyön túl élő értelmiségiek szabad, szép gondolataira rímelni legalább, ha már saját gondolatra nem telik. Az egyenruhás szolgák pusmogtak egymás között: szolgálunk, hát szolgálunk. De azért az elaljasodás mértékében mégiscsak különbözünk. Te nem akartál hasonlítani sem ezekre az értelmiségiekre:

- Nekem nem kell autó, telek, ingyentaxi - mondtad -, én ragaszkodom a saját gondolataimhoz. A havi béremért, verseim tiszteletdíjáért látszólag részt vesznek ugyan a nagy közös nyüzsgésben, de ahogy belül vagyok, ugyanúgy kívül is vagyok, mert gyűlölettel utasítom el az átfogó nagy képmutatást, a monumentálisra növekedett hazugság hegyet... Te úgy vélted, hogy a saját életed tudod élni, bíztál a szigorú távolságtartásban, s tudtad, tudni vélted, hogy az életed nem tetszik a hatalmasoknak, mert más, mert nem rabszolga lét. Észre sem vetted, hogy ekkorra már a rabszolga szellem neked is átitta a ruhád, a házad, a bőröd is, s már ott volt a szíved közelében, hogy teljesen birtokba vegyen... 1988-at írtunk, vagy 1989-et? Ellenálltál volna még valameddig?

Milyen kétségbeesett üzeneteid maradtak volna azoknak a keveseknek, akik börtönben voltak, rendőri üldözést szenvedtek, elítéltettek, de nem engedték maguk közelébe férkőzni a rabszolga szellemet?

De ekkor elkövetkezett a csendes forradalom órája, eljött a rendszerváltás ideje. Elszántad magad a saját rendszerváltásodra, s te, az ellenzéki hős is tudtad, számtalanszor megírtad verseidben, hogy az a legfontosabb teendő, hogy megszabadulj, megszabaduljunk a ránk erőltetett szolga ruhadaraboktól... Tűzzelvassal ki kell irtani magamból a "szellemet", amelyik anyagi javakra kacsintani ösztönözne, nyugalomért eladott hallgatásra készítetne. Amelyik azt súgná: elsősorban hasonlíts, s másodsorban különbözz! Nem! Soha többé ilyen útra ne téved-

jek, mondtad, Te, aki igazán sohase tévedtél a hatalmasok útjára. De biztosan tudtad: rendszerváltás, az új esélye azonos azzal, hogy szabaduljunk meg régi rabszolga mentalitásunktól! Az igenek, nemek a maguk ősi természetességükben nyerjék vissza jelentésüket. A képtelen, titkolt előítéletek gödreibe éles fénnel világítsanak oda a lámpák: változni, változni, változni kell mindenáron! A rabszolga-göncököt mindenki vesse le vélegesen! Nyitott szívvel, nyitott szemmel nézzen körül mindenki: mi a teendő? Mit kell tennem, és mit kell tenned, hogy soha szóba se jöhessen a szolgaruhadarabok újakra cserélése, új obeliszek felépítése... Vagy a legyintés... Vagy a keserű átkozódás, hogy nem lehet, hogy reménytelen minden! Szóba se jöhessen mindez többé, s a költő abban segít, hogy belásd, a lelked megváltozása nélkül hiába motyogod, kiáltod: én híve vagyok, támogatója vagyok a rendszerváltásnak. Hiábavaló! Ki kell irtani magadból a rossz szellemet, dolgozni és bizonyítani, többé nem eladó a saját életed! Mindenáron szabad és boldog akarsz lenni, és elvárod, hogy ne nézzen rád ezért többé görbe szemmel semmilyen hatalom. Sőt, nyilvánítsa ki az új hatalom: így van ez jól, így lesz ez jól, ez a haza szabad, boldog állampolgárok munkájára épül... Ezt a jogrendszer is garantálja. Mint természetest. De a lelkét, szívét mindenkinek magának kell rendbe tennie, csendben, elmélyült nyugalomban...

Kedves Öreg költő barátom, amennyire jól tudom, 1990 nyaráig forrón, szenvedélyesen építetted ehhez a

sok tennivalóhoz saját költői programod, állampolgári terved. Ott, akkor a nyár vége felé elakadt, megakadt körülöttem valami. Akkor kérdezted tőlem titokzatosan: Quo vadis? Te hová még, merre tartasz? Mert én leginkább semerre - mutatta, fenyegette a képtelenséget a széttört karod... - Az én harcom véget ért, rám itt nincs már szükség ebben a nagy tülekedésben...

Kedves Öreg barátom! Most van igazán szükség itt a bölcsességedre, tisztességedre! Üzenem, kérj szót, írf verseket!

Dóra Sándor: Cím nélkül

VITA